OPSTAND

MARIJN KRUK

OPSTAND

De populistische revolte
en de strijd om de ziel
van het Westen

2024 Prometheus Amsterdam

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl) en het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (nias.knaw.nl/).

© 2024 Marijn Kruk
Omslagontwerp Studio Sander
Foto auteur Bob Bronshoff
Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5694 7

'Civilization's going to pieces,' broke out Tom violently. 'I've gotten to be a terrible pessimist about things. Have you read *The Rise of the Colored Empires* by this man Goddard?'

'Why, no,' I answered, rather surprised by his tone.

'Well, it's a fine book, and everybody ought to read it. The idea is if we don't look out the white race will be – will be utterly submerged. It's all scientific stuff; it's been proved.'

'Tom's getting very profound,' said Daisy, with an expression of unthoughtful sadness. 'He reads deep books with long words in them. What was that word we –'

'Well, these books are all scientific,' insisted Tom, glancing at her impatiently. 'This fellow has worked out the whole thing. It's up to us, who are the dominant race, to watch out or these other races will have control of things.'

'We've got to beat them down,' whispered Daisy, winking ferociously toward the fervent sun.

F. SCOTT FITZGERALD, *THE GREAT GATSBY* (1925)

Proloog

De samoerai van de Notre-Dame

Het is een zonnige Parijse middag als een onopvallende man met doelgerichte passen op het altaar van de Notre-Dame afstapt. Het is mei 2013, zo'n dag waarop de caféterrassen uitpuilen en de Seine glinstert in het voorjaarslicht.

Frankrijk zelf staat al maanden in het teken van legalisering van het homohuwelijk en protesten daartegen. Zojuist heeft president François Hollande de wet ondertekend die het *mariage pour tous* een feit maakt.

De maanden ervoor hielden katholieke activisten sit-ins op het plein voor de Notre-Dame. Maar die zijn nu nergens te bekennen. Toeristen zwermen in en om de beroemde kathedraal. Onder de gotische kruisribgewelven schuifelt een groep bejaarden rond het indrukwekkende koor.

Dan maakt een man zich van het gezelschap los. Met zijn kalende hoofd en zijn grijze zomerjack verschilt hij uiterlijk niet van de overige bezoekers. Hij loopt richting de balustrade voor het hoofdaltaar.

Daar aangekomen haalt hij een stuk papier uit zijn binnenzak, legt dat voor zich neer en doet een paar stappen terug. Hij tast opnieuw in zijn jas, haalt een pistool tevoorschijn en kijkt om zich heen. Dan knielt hij, steekt de loop in zijn mond en haalt de trekker over.

Een schok van ontzetting gaat door de immense ruimte. Er klinken kreten en er ontstaat paniek. Suppoosten snellen toe en leiden de bezoekers – zo'n vijftienhonderd – richting de uitgang. Brandweerlieden dekken het lichaam toe met een wit laken.

Een ontspoord individu? Er is meer aan de hand, zo blijkt al snel. De zelfmoordenaar is de extreemrechtse historicus Dominique Venner; zijn daad is minutieus voorbereid. En zijn boodschap zal tot ver buiten de Notre-Dame weerklinken.

Op dat moment zit ik een paar kilometer verderop, thuis, in mijn appartement. Vlak om de hoek is de Santé-gevangenis, waar Venner ooit zat wegens deelname aan de Organisation de l'armée secrète.

In het begin van de jaren zestig verzette deze terreurorganisatie zich tegen de mogelijke onafhankelijkheid van Algerije. Ze pleegde diverse mislukte aanslagen op het leven van president De Gaulle.

Zelf woon ik sinds 2004 in Parijs. Ik studeerde er politieke filosofie en ging vervolgens aan de slag als correspondent. Op de dag dat Venner zich op 78-jarige leeftijd van het leven beneemt, ben ik bezig om het materiaal van een reportagereis naar het noorden van Mali uit te werken. Hier beëindigden de Fransen eerder dat jaar een bezetting door radicale islamisten.

Hoe moest ik Venners dood duiden? In een postume verklaring zegt hij op te staan tegen 'de geïndividualiseerde verlangens', die 'onze identitaire ankers vernietigen, nota bene de familie'. Hij maakt zich zorgen over het teruglopende geboortecijfer van de witte bevolking en vreest voor wat hij de 'vervanging van de Franse en Europese bevolkingen' noemt.

Vredelievende demonstraties, zoals die tegen het homohuwelijk, volstaan volgens Venner niet; een herbewustwording van de Franse en Europese identiteit is noodzakelijk. Hiertoe zijn 'nieuwe gebaren' nodig – 'spectaculair en symbolisch' – om het ingedutte Westen te wekken en zijn 'geanestheseerde bewustzijn op te schudden'.

Die ochtend heeft Venner zijn bijna veertig jaar jongere vrouw gedag gezegd en is hij op pad gegaan vanuit Rouen, waar hij alweer decennia woont. In Parijs heeft hij eerst een lunchafspraak met een paar vrienden in een brasserie nabij het Palais-Royal. Geen van hen zei achteraf iets ongewoons aan zijn gedrag te hebben opgemerkt, of het zou moeten zijn dat hij bij de koffie niet één, maar twee glazen whisky drinkt.

Direct na de bekendmaking van Venners dood volgen reacties vanuit de Franse politieke wereld. Een gezant van de regering gaat naar de Notre-Dame om er zijn afschuw uit te spreken. Op Twitter betuigt Marine Le Pen, leider van het radicaal-rechtse Front National, juist respect voor Venner en diens daad, die – 'ten diepste politiek' – bedoeld was om 'het Franse volk te wekken' – een bewering die ze twintig minuten later in een vervolgtweet fors zal afzwakken.

Die avond vult het plein voor de Notre-Dame zich met rechtse activisten. Ze dragen fakkels en zingen liederen.

Le Monde noemt Venner postuum 'de vader van het huidige radicaal-rechts'. Dat gaat terug op *Europe-Action*, het tijdschrift dat Venner in 1963 oprichtte. Hierin verbreedde hij het vooroorlogse nationalisme door het een Europese dimensie te geven. 'In Frankrijk is de komst van immigranten van kleur een enorm probleem,' schreef hij. 'We weten dat de oorspronkelijke Europese bevolking, die een beschavingssprong mogelijk maakte, wit was [*d'une ethnie blanche*].'

Daarom maakte Venner zich sterk voor de afbakening en de verdediging van een 'witte, noordelijke ruimte, die zich uitstrekt van Lissabon tot Vladivostok'. Dit was nodig omdat de Europese beschaving, gesticht door 'onze boreale voorouders', verzwakt zou zijn geraakt.

Als oorzaak noemde hij het verdwijnen van de militaire traditie na 1945. Dit zou meer traditionele ideeën over mannelijkheid hebben ondergraven en ruim baan hebben gegeven aan een consumentencultuur die werd aangedreven door een 'globalisering op Amerikaans-kapitalistische leest'.

In de jaren zeventig was Venner een van de voortrekkers van La Nouvelle Droite. Hier legde hij, samen met Alain de Benoist, de basis voor het zogeheten 'differentiedenken' – een lichte variant van het biologische racisme van voor de Tweede Wereldoorlog. Tussen volkeren zouden diep verankerde verschillen bestaan, en die dienden volgens De Benoist en Venner in stand te blijven.

Onder de naam 'etnopluralisme' zal deze theorie later opgeld doen binnen de Amerikaanse alt-right, de op wit nationalisme gebaseerde politieke subcultuur die onder Donald Trump opbloeit. In Nederland laat Erkenbrand zich erdoor inspireren. Dit extreemrechtse 'studiegenootschap' zegt op te komen voor een 'blank' Europa.

Op de dag dat Venner zich in de Notre-Dame door het hoofd schiet, heb ik geen weet van dergelijke lijnen en verbanden. Ik vraag me vooral af hoe iemand erbij komt zich het leven te benemen vanwege zoiets als het homohuwelijk.

Zelf heb ik dat leren zien als uitdrukkingsvorm van een onverdroten voortschrijdende moderniteit, waarin minderheden emanciperen en hun rechten opeisen. Dit was geen ontwikkeling die je zomaar kon stuiten, net zomin

als je migratie niet zomaar wegdacht. Je kon proberen het een plaats te geven, maar niet stoppen.

Venner was niet de eerste en ook niet de laatste activist die meende dat het vijf voor twaalf is en dat alleen een spectaculaire daad het tij zou kunnen keren. Maar hij was geen teruggetrokken levende zonderling die op een goede dag een bloedbad aanricht. Hij was op leeftijd, genoot gezag in radicaal-rechtse kring en had een weids oeuvre op zijn naam staan. Hij sloeg de hand aan zichzelf, niet aan anderen.

Wel zag Venner zichzelf als een soort kruisridder, strijdend voor het behoud van de westerse cultuur. In het postuum verschenen *Un samouraï d'Occident* (Een samoerai uit het Westen, 2013) schetste hij het beeld van een krijger in de Japanse aristocratische traditie, gedreven door eer, moed en discipline – concepten waarvan de betekenis in het moderne Europa volgens hem verloren was gegaan.

Uitvoerig stond Venner stil bij de zelfmoord – door harakiri – van de beroemde Japanse schrijver Yukio Mishima (1925-1970), een daad die destijds veel aandacht kreeg, ook in Europa. Centraal in Mishima's werk stond de spanning tussen de traditie en de idealen van de westerse consumptiesamenleving die zich vanaf de jaren vijftig ook in Japan ontvouwde.

Gealarmeerd door de golf van studentenprotesten van 1968 en de mogelijkheid van linkse radicalisering, probeerde Mishima een staatsgreep te plegen. Het leverde een even bizarre als macabere vertoning op, waarvan de beelden de wereld over gingen.

Eerst verschafte Mishima zich met een viertal adjudanten toegang tot het ministerie van Defensie. Daar zette hij de opperbevelhebber van het Japanse leger in diens eigen kantoor gevangen en sprak hij vanaf het balkon de samen-

gestroomde soldaten toe. Vervolgens ging hij terug naar binnen en pleegde de rituele zelfmoord, gevolgd door *kaishakun*, waarbij een van de adjudanten Mishima onthoofdde (en op zijn beurt werd onthoofd door een tweede adjudant).

De schok was groot, maar het haalde niets uit. Het keizerrijk kwam niet weer en ook in Japan ging de transformatie van een traditionele samenleving naar een moderne, industriële samenleving gewoon door.

Dat gaf te denken over Venners daad. Was het Europa zoals hij dat graag zag – wit, traditioneel en viriel – gedoemd, of zou Venner, anders dan Mishima, het tij wél weten te keren?

Tien dagen na zijn zelfmoord wordt Venner gecremeerd. Op dezelfde dag vindt op het plein van de Notre-Dame een bescheiden herdenkingsbijeenkomst plaats. Een oudere heer voert het woord. Hij gaat gekleed in een pak met daaronder een grijs flanellen vest. Daarop draagt hij een groene das.

Het is Renaud Camus, een teruggetrokken levende schrijver wiens theorieën over 'omvolking' al een tijdje rondzingen binnen Franse ultrarechtse kring. In zijn afscheidsbrief verwees Venner ernaar.

Camus prijst Venner als een 'grand intellectuel' en als martelaar, als iemand die oog had voor wat hijzelf in zijn geschriften 'le grand remplacement' noemt. Het woord 'moslims' valt nergens in de toespraak, maar met zijn verwijzing naar Poitiers, waar Karel Martel in 733 een Arabisch leger versloeg, is duidelijk welk type immigratie Camus het meest vreest.

Volgens Camus juichen linkse regeringen immigratie toe omdat ze er stemvee in zien dat hun macht kan bestendigden. Maar ze beseffen volgens hem niet dat die immi-

granten hen zullen verslinden. De vervangers ('les remplaçants') komen namelijk niet als vrienden.

Als individu kunnen ze volgens Camus vriendelijk zijn, maar als volk, als cultuur, als beschaving en als religie zijn ze uit op verovering. Europese voorstanders van immigratie ('les remplacistes') wanen zich beschermd, maar zullen spoedig 'hun protégés' zijn, 'hun bekeerlingen, hun *dhimmis*, hun dienaren'.

Daarom, zo besluit Camus, is het tijd om 'de omkering om te keren' – om een contrarevolutie te beginnen.

Op het eerste gezicht gebeurt er niets. Europa is nog steeds verwikkeld in de Griekse schuldencrisis; in de Verenigde Staten zit president Barack Obama stevig in het zadel. Maar binnen enkele jaren zal deze situatie dramatisch veranderen. De contrarevolutie waarop Venner in zijn afscheidsbrief zinspeelt en die Camus propageert krijgt gestalte in de opkomst van politieke bewegingen die een radicaal-rechtse boodschap uitdragen en daar ook verkiezingen mee winnen. Ze bindt de strijd aan tegen immigratie en voert de cultuuroorlog op, nu gericht tegen de gehele progressieve erfenis van 1968.

* * *

Ik ruilde Parijs in voor Amsterdam, maar eerst ging ik op reis. Wat nu volgt is het verslag van die reis – een journalistieke zoektocht naar de omwenteling waarvoor Dominique Venner met zijn zelfgekozen dood – wrang gezegd – het startschot wilde geven. Hoe ziet die er in de praktijk uit? Wie maken haar mogelijk? Wat is haar kans van slagen?

DEEL I

1 De wraak van Orbán

Elders wordt hij bekritiseerd, krijgt hij het verwijt dat hij de Hongaarse rechtsstaat ondermijnt en de democratie fataal beschadigd heeft. Maar in een rijk gedecoreerde zaal in Rome wordt Viktor Orbán toegejuicht. Onder enorme kroonluchters, gezeten op roodfluwelen stoelen, confereert een illuster gezelschap van conservatieve en radicaal-rechtse politici en intellectuelen begin 2019 twee dagen lang over 'God, Eer & Vaderland' – tevens de titel van de conferentie.

Wie zijn er zoal aanwezig? De Italiaan Matteo Salvini, vicepremier van Italië en leider van de radicaal-rechtse Lega, heeft te elfder ure afgezegd, maar Marion Maréchal, kleindochter van Jean-Marie Le Pen en vaandeldraagster van Frans radicaal-rechts, is er wel. Ook Thierry Baudet, de oprichter van Forum voor Democratie, zit in de zaal. De toonzetting is er een van miskenning, slachtofferschap en overal loerend gevaar. Als dat niet komt van de EU of niet-westerse immigratie, dan wel van de 'globalistische ideologie' en het moreel relativisme dat volgens diverse sprekers tot in de haarvaten van de samenleving doorgedrongen is.

De Israëliër Yoram Hazony, voormalig adviseur van Benjamin Netanyahu, trapt af. Twee jaar eerder publiceerde hij *The Virtue of Nationalism* en sindsdien maakt hij

furore in rechts-nationalistische kringen. In het boek polemiseert hij tegen het verlichtingsdenken en wat hij ziet als zijn centrale aanname: dat individuele rechten zwaarder tellen dan de noden van het collectief.

Volgens Hazony zijn mensen niet primair individuen, maar eerst en vooral leden van een groep: een familie, een stam, een religieuze gemeenschap. De loyaliteit die ze voor elkaar voelen vormt het fundament van de politieke orde. Idealiter bestaat deze uit met elkaar samenwerkende natiestaten, maar het verlichtingsdenken, met zijn universalistische pretenties, heeft deze orde ondergraven. In Rome hekelt Hazony 'het imperium van verlichtingsrationalisten' dat zich niet bekommert om de natie of familiewaarden.

Veel bijval is er ook voor de Pool Ryszard Legutko, ooit de huisfilosoof van de beroemde verzetsbeweging Solidarność, maar inmiddels alweer jaren Europarlementariër voor de ultraconservatieve Recht en Rechtvaardigheidspartij (PiS). In 2016 publiceerde hij *The Demon of Democracy*, waarin hij liberalisme en communisme beschouwt als twee zijden van dezelfde totalitaire medaille. Nu richt hij zijn pijlen op de Europese Unie en 'de geest van wetteloosheid' die daar rondwaart.

Maar het is de Hongaarse premier die de show steelt. Dat is niet verwonderlijk gezien diens vooraanstaande rol binnen de illiberale contrarevolutie die zegt te willen afrekenen met de 'links-liberale elites', die het Westen decadent zouden hebben gemaakt. Critici verwijten hem 'populistisch' te zijn, begint hij, maar wat betekent dat nu helemaal, 'populistisch'? Hem is geleerd dat dit leiders zijn die iets beloven zonder dat ze het vervolgens doen. Maar hij doet juist wél wat hij belooft.

Van liberale elites kon dat je dat volgens Orbán niet zeggen. Die hadden niet één, maar twee keer gefaald. In 2008,

tijdens de kredietcrisis, toen ze niet in staat bleken om hun economieën te beschermen tegen excessen van de financiële wereld. En opnieuw in 2015, tijdens de zogenoemde migratiecrisis, toen ze nalieten om hun eigen natie te beschermen.

Orbán oogt kalm en zelfverzekerd. Hij spreekt losjes, voor de vuist weg. Ja, dat was het gevaar: dat het aantal moslims zou groeien en het aantal christenen zou dalen. Progressieven zien hier het gevaar niet van. Zij geven immers niet om christenen en nationale identiteit. 'Het kan zijn dat die multiculturele samenlevingen van ze gelukkiger zijn, maar wij willen dat risico niet lopen.'

Dan heft hij zijn hand en vormt met zijn duim en wijsvinger een rondje. 'Wij hebben geen moslimimmigranten in Hongarije. Nul.' Daverend applaus vanuit de zaal.

PIRATENBAAI BOEDAPEST

Met zijn internationale optredens probeert Orbán een wereldbeeld te verkopen. In eigen land heeft hij dat al in praktijk gebracht. Onder zijn bewind groeide Boedapest de afgelopen jaren uit tot wat de Nederlandse socioloog en publicist Eric C. Hendriks de 'Europese piratenbaai' noemde.

'Hier zetelt het verzet tegen alles wat in de culturele machtscentra van West-Europa als goed geldt,' schreef Hendriks in het voorjaar van 2023 in *NRC*. 'Van progressieve gelijkheidsidealen tot de transnationalisering van het recht. Dat verzet is romantisch, nostalgisch, *counter-cultural*. Zoals de hippies hun haar lieten groeien en naar India afreisden, zo dwalen wij door de oude straten van Pest en Boeda, op zoek naar het Europa en de koffiehuiscultuur van weleer. Rebellen, dromers, piraten en pierewaaiers: tezamen afgedwaald van de heersende ideologie, tegen een

achtergrond van majestueuze jugendstil uit Europa's glorietijd, in een tragische, ooit joods-Duitse stad, die, net als de Europese beschaving, de twintigste eeuw nooit meer te boven gekomen is.'

Zo bezien is Boedapest een toevluchtsoord, een vrijplaats en een model ineen. Het is een plaats waar radicaal-rechtse politici graag langskomen, van Geert Wilders en Baudet tot Marine Le Pen van de Franse Rassemblement National en de Italiaanse premier Giorgia Meloni. Het is ook een plek waar de afgelopen jaren een conservatief ecosysteem gestalte kreeg: een wirwar van denktankjes en stichtingen, met als parel in de kroon het Danube Institute.

Dat bestond weliswaar al langer, maar zetelt inmiddels in een enorme villa op de deftige Boedazijde, met uitzicht over de Donau. De regering-Fidesz, de partij van Orbán, financiert het via tussenkomst van een stichting; de Brit John O'Sullivan, inmiddels de tachtig gepasseerd, staat aan het hoofd.

In een eerder leven was O'Sullivan hoofdredacteur van het invloedrijke Amerikaanse conservatieve tijdschrift *National Review*. Hier volgde hij de in conservatieve kringen aanbeden William F. Buckley jr. op. Daarvoor adviseerde hij de Britse premier Margaret Thatcher en redigeerde hij haar memoires. In 2013, zo vertelt hij me tijdens een lunch in de buurt van het in neogotische stijl gebouwde parlement, verhuisde hij naar Boedapest om een denktank op te richten. Orbán was toen drie jaar aan de macht.

De politieke machtssfeer in Boedapest beziet buitenlandse journalisten met het grootst mogelijke wantrouwen. Maar András Lánczi, op dat moment rector van de Corvinius-universiteit en een naaste gesprekspartner van Orbán, bleek bereid tot een ontmoeting. Er volgde een ge-